

نگاهی به فهرست تخصصی کتاب منهاج الصلاح نشر مکتبة العلامة المجلسی

حامد متوادی^۱

فهرست تخصصی، مجموعه‌ای از اطلاعات مختصر و تفکیک‌شده برگرفته از محتوای یک کتاب است. تأمل در فهرس تخصصی کتاب‌های حدیثی، زمینه را برای تحلیل و فرضیه‌پردازی کلان نسبت به محتوا و روش نویسنده فراهم می‌کند. در این نگاشته فهرست تخصصی کتاب «منهاج الصلاح فی اختصار المصباح» علامه حلی (م ۷۲۶ق)، بررسی شده و با ارائه تحلیل آماری، بهره توجّه به فهرس تخصصی نیز روشن می‌شود. فهرست آیات قرآنی، احادیث، آثار، اعلام، «طوائف، قبائل و فرق»، «اماکن و بلدان» و نیز فهرست منابعی که نام آنها در متن کتاب آمده در زمره فهرس تخصصی «منهاج الصلاح» قرار دارد که در این یادداشت چهار فهرست بررسی شده و نکات آن تحلیل می‌گردد.

الف) فهرست آیات قرآنی

از میان آیاتی که در فهرست تخصصی ذکر شده، فقط تعدادی از آنها که با موضوعات دعایی ارتباط دارد از این فهرست استخراج و به همراه وجه ارتباط آن با دعا در جدول زیر ارائه شده است:

نام سوره	شماره آیه	موضوع
آل عمران	۶۱	مباهله
نساء	۳۲	ترغیب به دعا
نساء	۶۴	طلب مغفرت برای توبه‌کنندگان
یونس	۸۹	اجابت دعای حضرت موسی و هارون
مریم	۴۸	امیدواری در دعا

۱. پژوهشگر مؤسسه میراث کتاب و سنت، hamedmotevadi@gmail.com

انبیاء	۸۷ و ۸۸	اقرار به گناه هنگام دعا
غافر	۶۰	ترغیب به دعا
ذاریات	۱۷ و ۱۸	دعای متقین
توبه	۱۱۴	کثرت در دعا

در فهرست کتاب، آیات ۲۳ سوره، فهرست شده که فقط ۸ سوره آن با ۱۱ آیه با موضوعات دعایی ارتباط دارد. به نظر می‌رسد که آیات فراوانی در دعاهای معصومان علیهم‌السلام به صورت «تضمین» آمده که این آیات در فهرست آیات مورد توجه قرار نگرفته است.

ب) فهرست احادیث

از مجموع ۱۱۲ حدیث موجود در فهرست، پنج حدیث قدسی و حدیثی از حضرت موسی علیه‌السلام نقل شده و بقیه احادیث از هشت معصوم علیهم‌السلام است که آمار آن در جدول زیر ارائه می‌شود:

پیامبر	امام علی	امام سجاد	امام باقر	امام صادق	امام کاظم	امام رضا	امام عسکری
۲۷	۵	۴	۱۲	۵۱	۳	۳	۱

بیشترین احادیث مربوط به پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و امامین صادقین علیهم‌السلام است. این آمار، نشان‌دهنده دوران شکوفایی متون روایی است و نشان می‌دهد که افزون بر فقه، موضوعاتی نظیر آداب، اذکار و ادعیه نیز از قالب‌های متداول نشر آموزه‌های حدیثی بودند.

ج) موضوعات تکرار شده

برخی از موضوعات در این کتاب، تکرار شده است. شناسایی آموزه‌های تکرار شده و یا شمارش آموزه‌های مشترک میان معصومان، نشان‌دهنده جاری بودن موضوع در زمان‌های مختلف و ابتلای بیشتر به آن است. در جدول زیر موضوعات تکرار شده از فهرست احادیث قابل مشاهده است:

امام رضا <small>علیه السلام</small>	امام صادق <small>علیه السلام</small>	امام باقر <small>علیه السلام</small>	امام سخا <small>علیه السلام</small>	امام علی <small>علیه السلام</small>	پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small>	
	۴				۱	فضیلت قرآن و برخی سوره قرآنی
۱	۶			۲	۱	روش‌ها و موانع استجابت دعا
	۲				۱	شکرگزاری
۱	۴	۱				فضیلت ایام و مکان‌ها
	۱	۱	۱			جایگاه اهل بیت <small>علیهم السلام</small>
۱		۱		۱	۱	فضیلت دعا
	۱	۱			۱	دعا برای دیگران

همان‌طور که مشاهده می‌شود، هفت موضوع موجود در این کتاب از سوی معصومان مختلف بیان شده که نشان‌دهنده اهمیت بیشتر، دست کم از حیث کاربرد برای مخاطبان عصر صدور حدیث است؛ هرچند می‌توان این آمار را نتیجه سلیقه علامه حلی در گزینش از کتاب مصباح المتبهجد دانست.

(د) فهرست اماکن و بلدان

فراوانی تکرار عنوان برخی از اماکن در ادعیه، نشان‌دهنده جایگاه آن در متن کتاب است. وقتی به تکرار عنوان یک یا چند مکان در متون دعایی یک کتاب توجه می‌شود، می‌توان بر پایه آن، فضای کلی دعاها را تا حدودی شناسایی کرد. جدول زیر آمار پرتکرارترین اماکن را نشان می‌دهد:

کعبه	مکه	بیت الله	مدینه	مقام ابراهیم	مشعر	منا	عرفات
۱۷	۱۴	۱۴	۱۱	۹	۸	۶	۶

بر پایه این جدول، کمیت آداب، اذکار و ادعیه متناسب با حج در کتاب منهج الصلاح، بیش از موضوعات مرتبط با مکان‌های دیگر است.

هـ) فهرست طوایف، قبایل و فرق

تبیین جایگاه خاندان پیامبر ﷺ از موضوعات مهم در آموزه‌های حدیثی است. در این کتاب از خاندان پیامبر با عناوین متعددی همچون آل محمد (۱۷۴ بار)، آل الرسول (۲ بار)، آل النبی (۱ بار) و آل یاسین (۱ بار) یاد شده است. پس از خاندان رسول الله ﷺ، پرتکرارترین عنوان ذیل فهرست طوایف، آل ابراهیم (۹ بار)، است. این تکرار نشان‌دهنده جایگاه اهل بیت ﷺ و پس از ایشان، جایگاه آل ابراهیم ﷺ در معارف دعایی شیعه است.

پیشنهاد

در پایان نکات زیر برای اصلاح و ارتقای این فهرست تخصصی پیشنهاد می‌شود:

۱. برای دسترسی سریع‌تر به ادعیه متناسب با روزها و ایام خاص، «فهرست ایام»

تدوین شود.^۲

۲. رفع نقایص فهرستی کتاب^۳

۳. فهرست آیات تضمین‌شده در متون دعایی به فهرس افزوده شود.

کتابنامه

- منهج الصلاح فی اختصار المصباح، علامه حلی حسن بن یوسف، تحقیق سید عبد الحمید میردامادی، قم، مکتبه العلامة المجلسی، ۱۳۸۸ش.

۲. مانند یوم العید، یوم الفطر، یوم الاضحی، یوم الغدیر، یوم دحو الارض، یوم مولود ابراهیم الخلیل، یوم عرفه، یوم الترویة، یوم الجمار و ...

۳. مثلاً در صفحه ۵۰۰، حدیثی از محمد بن عیسی از امام عسکری ﷺ و در صفحه ۳۰۰ نیز روایتی از محمد بن عیسی از صالحین ﷺ نقل شده که در فهرست تخصصی قابل بازیابی نیست.